

LAPIS JÓZSEF

KIS KRITIKAI THESAURUS

Kritika: Az a reflektív szövegműfaj, amelyet tulajdonképpen mindenki feleslegesnek tart. A szerző* azért, mert őt úgyis az igazi olvasó* véleménye érdekli, nem az okoskodó, besavanyodott ítéské; a kiadó azért, mert ha rossz a vélemény, az betehet a könyvnek, de ha jót is írnak, semmi hatása nem mutatható ki az eladott példányszámra; az olvasó azért, mert ő úgyis jobban meg tudja ítélni, tesszik-e neki, mint a kritikus,* és egyébként is olvashatatlan agymenés az egész; a kritikus azért, mert semmilyen hatása nincs az írásának szerzőre, kiadóra, olvasóra.

Mégis: a szerző, bár váltig tagadja, követi a recepcióját, olvassa vagy mással olvastatja/válogatja (s ha bonbont nem is küld a kritikusknak, hisz a dicséret természetes és megérdemelt [bár sosem elég alapos], szívesen megvárná a sarkon, s fölkérdézné, ha nem tudná, hogy az nem elégáns [a régi időkben bizony előfordult, hogy megvárták]); a kiadó szívesen küldi a recenziós példányokat, s valahol reménykedik a nagyobb szóló negatív kritikában is, mert tisztában van vele, hogy az hype-ot generál, s ha az eladott példányszámhoz egy komolyabb recenzió nem is járul hozzá érdemben, presztízsszempontból mégis fontos, hogy milyen lesz a visszhangja a könyvüknek, a szerzői életműnek, s hogy mit ír róla a *Korunk* stb. (különösen abban a korban, ahol a szépirodalmi kiadványok jó része állami támogatással jelenik meg); az olvasó, mert a saját véleménye nem mindig elég, szíve-

A kritikust egyszerre vetik meg és félik. Nem összetévesztendő a recenzenssel, amely egyszerű technikai fogalom: valaki, aki megkapja a recenziós példányt, majd lead róla egy írást. A recenzens arctalan, jellegtelen írógép – a kritikus démoni figura, és mindig hord magánál vitriolt.

sen ütközteti máséval, s időnként azért hasznos új szempontokra lehet lelni (bár legszívesebben egy szaftos ledorongoló kritikát olvasna); a kritikus, mert egyrészt szeret írni (s ha már szépirodalmat nem tud, ugye...), másrészt szeret kifejtett párbeszédbe lépni a művekkel és gondolatait ekként megosztani másokkal, harmadrészt, ha szerencséje van, még fizetnek is érte.

A kritikának több válfaját különböztetjük meg (review-jellegű rövid ismertető, alaposabb szakkritika, értelmező igényű recenzió, gyorsreagálású értékelő online vagy napilapkritika stb.), de általában valamilyen arányban tartalmazza az alábbi elemeket: bemutatás, értelmezés, értékelés.

Szerző: Örült sár és istenarcú lény. Nélküle nincs mű – az olvasáshoz viszont már nem feltétlen szükséges asszisztálnia, igaz, a szerzői önértelmezések (*Gondolta a fene!*) rendszeres viszonyítási pontjai a kritikáknak. Különbséget kell tennünk pályakezdő és befutott szerző, valamint sztáriró között. A pályakezdő udvarol, a befutottnak udvarolnak. (A sztár csak fölveszi a gázsit.) A pályakezdő figyelni a kritikát, tanulni igyekszik belőle, s ha megdicsérik, tehetsége evidens elismeréseként nyugtázza, s készül a következő könyvével újra megváltani a világot (amelyre csak kiadót kell találni, hisz eleve már négykötetnyi kézirat várakozik a laptopjában). A befutott szerző kegyesen elviseli, ha dicsérik, s egy pontig elnézi azt is, ha támadják: tulajdonképpen mindegy, a kritika itt már csak része az irodalmi gépezetnek, amelyet a kiadója tart fenn. (Vannak azért kivételek, mint Háy János reakciója nemrégiben a *Kik vagytok ti?* című irodalmi portrékötetéről készült kritikára a *HVG online* hasábjain – pontosabban nem is a kritikára válaszol, hanem egy erre született Facebook-hozzászólásra Arató Lászlótól, felnagyítva a komment jelentőségét, a könyvet pedig [némileg anakronisztikus módon] afféle „üldözött” szerepbe emelve.) Amitől a régi motoros szerző retteg: hogy hirtelen kiderül, hogy az egész életmű, amit létrehozott, lufi, irodalomtörténetileg lényegtelen, s hogy olvasták és szerették, pillanatnyi hóbort volt csupán. Kivétel nélkül minden író meggyőződése, hogy ő a partvonalon van, marginális figura, kívülálló ebben az egész (undorral emlegetett) „irodalmi közéletben”. Nem futtatják eléggé, a kritikusok utálják a karakánsága miatt, egyáltalán, erős szembeszélben küzd, hogy felismerjék tehetségét – bezzeg a pályatárs, akit csak azért olvasnak, mert tévébemondó (zenész, sportoló, bohóc, táncos-komikus stb.), mert a kiadói lobbija tolja, mert az apja odatelefonált, mert haverjai a kritikusok, mert nyakig benne ül az „irodalmi közéletben”, ott lebzsel minden rendezvényen, miközben fércműveknél jobbat még életében nem írt – és nem is fog soha.

Olvasó: Nevezik még *igazi* ~-nak, *valódi* ~-nak vagy *nem professzionális* ~-nak is. Misztikus figura, akivel költők leginkább obskúrus dedikálások során vagy rajongói FB-üzenetek által találkoznak. Felbukkanása nagyobb örömet okoz a szerzőnek, mint amikor a csecsemő megpillantja édesanyját. Sztárszerzők* előtt nagyobb gyakorisággal bukkannak fel, de mivel tisztában vannak a jelenség múltékonyságával, általában ők is féltve óvják őket. Az igazi ~ romlatlan, tiszta, őszönös és őszinte, mint a természet vadvirága – erősen kétes vélemények szerint ezért vált védtelenné a posztmodernnek nevezett vírusra, amely aztán megtizedelte állományukat. Míg a kritikusok és irodalmárok megvetett és lenézett népségnek számítanak, s véleményük árfolyama folyamatosan inflálódik, az olvasó mágikus védettséget élvez, a könyvpiac szereplői a szélről is óvják, és igye-

keznek különféle kedvezményekkel csapdába csalni. Mindezek miatt előfordul, hogy professzionális olvasók is igazi olvasóknak adják ki magukat – ennek a mimikrinek* a legfőbb tere a Moly.hu* oldala. Időnként vita folyik arról, hogy az igazi ~-t mikortól kell védett, illetve kihalt státuszúvá sorolni, de mivel jó könyvek fogságában előszeretettel szaporodik, így újabb és újabb példányaikat fedezik föl, amint bestsellerek köré gyűlnek.

Professzionális olvasó: Olyan befogadó, akinek papírja van arról, hogy tud olvasni. A legkülönfélébb bölcsészeti stúdiumok korrumpálják ízlését, és rontják meg a könyvekhez fűződő eredeti természetes szeretetét. Esztétikai és művészetelméleti képzettsége, irodalomtudományos műveltsége, mindig tételezhető hátsó szándéka, körmönfont íráskészsége megkülönbözteti a romlatlan igazi olvasótól.*

Kritikus: Az irodalmi élet legalsó kasztja, amelynek tagjaiba tulajdonképpen bárki beletörölheti a lábát következmények nélkül. Legfőbb jellemzője, hogy számtalan módon értheti (és érti is) félre a könyvet. A kritikust egyszerre vetik meg és félik. Nem összetévesztendő a recenzenssel, amely egyszerű technikai fogalom: valaki, aki megkapja a recenziós példányt, majd lead róla egy írást. A recenzens arctalan, jellegtelen írógép – a kritikus démoni figura, és mindig hord magánál vitriolt. Rosszabb esetben minimum filozófiai nagyszótár kell ahhoz, hogy kislilabizáljunk egy-egy bekezdést a szövegében. Viszont abban a 15 perc hírnévben, amikor többen is megosztják a Facebookon elmés kritikáját, és fölkerül a *Zelei Dávid írásai* oldalra, úgy érzi, hogy az ő kezében van az irodalmi élet istrángja, és az istenek társaságában szürcsöli az Olümposz nektárját (amelyet majd fél év múlva ki is tud fizetni az addig nagy nehezen kikönyörgött honoráriumból).

Negatív kritika: Olyan bíráló, amely nagyrészt sikerületlennek tartja a könyvet. Lehúzza, súlyosabb esetben megsemmisíti. A fákat sajnálja, amelyek életébe került a ráfordított papírmennyiség. A fogalom természetesen ingatag, szerzői szemmel egy légyipiszoknyi makula megtalálása már negatívvá teszi az egyébként szemérmetlenül tömjénező szöveget is, míg a csemegére éhes olvasó az erőteljes, de konstruktív és argumentált bíráló esetén is fanyalag, hogy nem mondtak elég jól oda neki. (A mindig féltékeny pályatársról nem is beszélve: őt csak a megsemmisítés elégíti ki.) Másfelől ugyanakkor a negatív értékelés* nélküli kritika eltéveszti szerepét, hisz tökéletes könyv nincs, csak rest kritikus. Nyilván van olyan együttállás, amikor úgy érzi az ember, hogy felesleges köztöködni, mert korszakos alkotásról van szó. [Saját praxisomban egyetlen ilyen volt, Borbély Szilárd *Halotti Pompája*. Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetett volna rajta fogást találni kemény munkával és felkészültséggel, csak éppen nem tűnt érdemesnek.] Alapvetően azonban a kritikusnak kutya kötelessége, hogy ráleljen a hibákra is. Erre kapta a jogosítványát, ezért (is) képezték. Segítse ezzel a szerzőt, szerkesztőt, orientálja az olvasót. Fiatal pályakezdő szerző esetében ez különösen fontos, mert nincs annál veszélyesebb, ha egy első kötet csak dicséretet kap. Fontos a bátorítás és a jóindulatú olvasat, még fontosabb a valós értékek elismerése. Ám a kizárólagos dicséretből mit lehet tanulni? Szinte egyenes út vezet oda, hogy a második könyv nyomába se érjen az elsőnek. És ezt már meg fogják írni. A negatív kritika olyan méreg, amely gyógyít – csak azt kell kitalálni, hogyan adjuk be.

Irigység: A közhiedelem szerint a kritikaírás fő mozgatórugója. Minden kritikus irigy és féltékeny mindenkire, aki ő nem lehet. Hiszen minden kritikus tehetségtelen és botcsinálta író. Ha a kritikus egyben gyakorló író is, akkor mindenképp irigy a befutott és jobb kiadói marketinggel, plakátkampánnyal megtámogatott pályatársra. Ha egy költő népszerű lesz, máris gyanúba keveri magát, és ezzel azonnal kinyitja a bicskát legalább tucatnyi kritikus zsebében.

Igazi olvasó vagy valódi olvasó: lásd *Olvasó*.

Értékelés: A kritikaírás sava-borsa (rákfenéje, csimborasszója stb.). A kritikát olvasók nagyobb része elvárja, hogy az írás tartalmazzon bírálatot is, azaz világosan derüljön ki belőle, a kritikusnak tetszik-e a mű, vagy sem. Ez persze nem ilyen egyszerű, s emiatt nem is feltétlenül érdemes pusztán az utolsó bekezdéseket elolvasni. Ha valaki sok időt tölt el egy könyvvel (jóhiszeműen feltételezzük, hogy az ítések esetében ez történik), óhatatlanul elkezdli összetettebben látni azt, és tapasztalatairól szívesen ad számot bonyolultabb gondolatmenetben is. Ráadásul egy „tetszik” önmagában keveset mond, érdemes tudni azt is, hogy: miért? milyen kontextusban? mihez viszonyítva? (Az ÉS-kvartettek gyakorlatában ezért hasznos például, hogy a beszélgetések elején mindig megadják a jelen lévő bírálók, hogy számukra mit, milyen művet jelent a 10 pont. A pontozás után természetesen alaposan körüljárják a könyvet.) Lehetséges, hogy egy pályakezdő könyve tetszik bátorsága, újszerűsége, friss hangvétele miatt (vagy mert szerzőjének jó a frizurája), miközben számos hibát fedezünk föl benne; míg régi kedves szerzőnk új könyvére azt mondjuk, hogy nem tetszik, mert túlságosan kiszolgálja az újabb trendeket, kilóg az ideológiai lóláb, nem elég jól megoldott az elbeszélő szerkezet (vagy intonációs problémákat észlelünk, amikor énekel), miközben könyvét összességében sokkal nagyobb műnek és komolyabb munkának tartjuk, mint a rokonszenves pályakezdőt. Komolyan vehető értékelés elképzelhetetlen érvelés* nélkül.

Érvelés vagy argumentáció: a kritika tartószerkezete. Ez igazolja az értékelést, és szorosan összefügg az értelmezéssel is. A szabály világos: ha állítunk valamit, ha kijelentést teszünk, érveljük meg. Hasznos lehet példával alátámasztani, alkalmazhatunk analógiákat (bár ezek minden hatásosságuk mellett nagyon könnyen félrevezetőek lehetnek), alapvetően rendelkezésünkre áll a retorika teljes eszköztára. Érvelésünk lehet metszően logikus, szenvedélyes, ironizáló – csak legyen benne rendszer, és legyen összhangban a mű szövegének jelzéseiével. Alapvetően elmondható, hogy ha érvelésünk megfelelően megtámogatja állításainkat, akkor azok megvitathatóak lesznek, s ekképp érvényesek. A gyenge lábakon álló (szélsőségesebb esetben hiányzó) argumentáció ugyanakkor kétségesse teszi kijelentéseinket, felelőtlennek tűnik, és súlyosabb állítások esetén tulajdonképpen etikailag is kifogásolható lesz – a „nem tudom alátámasztani, de úgy érzem” típusú eljárás esetén fontos, hogy ezt a helyzetet nyilvánvalóvá tegyünk. Egyébként is hasznos, ha írásunkban megfogalmazzuk, jelezzük előfeltevéseinket – ha belátható, hogy honnan olvasunk, akkor (személyünk és munkásságunk [de]legitimáló erején túl) ez alapján tudja majd az olvasó eldönteni, hogyan viszonyuljon olvasatunkhoz – hisz-e nekünk, vagy sem.

Ami elfogadhatatlan és kerülendő, az *ad hominem* érvelés, a személyeskedés: az író magánügyei, viselkedése, vélt személyisége nem a mi ügyünk. Foglalkoz-

zunk csak a szöveggel és az életművel mint kontextussal. Természetesen nem kell figyelmen kívül hagynunk a szerzőt, hiszen nyilatkozatai, egyéb írásai szintén a mű értelmezői közegét jelent(het)ik. Sok esetben a műről mondottak óhatatlanul áttevődnek a szerzőre is, de itt sem mindegy, hogy dilettánsként aposztrofáljuk vagy titkosügynökként leplezzük le. A határ természetesen ingatag, amelyet van, hogy indokolt lehet átlépni, de ezt mindig jól meg kell fontolni. Ne nácizzunk le valakit könyve erős félreolvasása alapján. A stigmák ragadósak.

Kritikaviták: Az irodalmi élet rendszeresen fellángoló véleménycseréi a kritikairás szerepéről és lehetőségeiről, amelyek hajlamosak eldurvulni és kiszorítósdívá válni, mint történt az a nem teljesen jó emlékű, a kilencvenes évek közepén a *Jelenkor* és az *Élet és Irodalom* hasábjain lejátszott meccs esetében. Ez volt az ún. „nagy-kritikavita” (a tíz évvel későbbi „kis-kritikavitáig” csak szimplán „kritikavita”), amely alapvetően azt próbálta meg körüljárni, hogy vajon mi is a kritika funkciója és adekvát megszólalási formája, illetve hogy mennyire kell és érdemes „tudományos”-nak vagy „elméleti”-nek lennie. Az esszéista kritika megalkotta a „tudományos kritikus” fantomját, hogy legyen mivel szélmalomharcot vívnia, miközben az ellentábor időnként az irodalomértés minimumát is elvitatta vitapartnereitől. Jó hangulatú összecsapás volt, na de hát, mint azt az egyik írás címe is jelezte: *Nulla salus bello*. Semmi üdv nincs a háborúban, mégis kevesen akartak békét. A vita ugyanakkor nem volt érdemi tanulságok nélküli, és Szilasi László például azt írta 2006-ban a *Litera.hu*-n Szirák Péternek a *Párhuzamos történetekről* szóló *Alföld*-béli recenzióját olvasva: „Szigorú szakmai szempontok, érthető nyelv, olvasható, megvitatható szöveg. Ha ez a kritikavita (egyik) végkifejlete, akkor érdemes volt végigcsinálni. Hogy ne legyünk *minden* területen annyira *büszkén* dialógusképtelenek.” Hogy a nyelvhasználat, stílus, műfaj, argumentáció, teoretikusság, célközönség stb. problémája nem lett megoldva, azt mi sem jelzi jobban, mint hogy a pro és kontra érvek újra és újra elmondódnak azóta is. A kétezres évek közepének kis-kritikavitáját ugyanakkor az online nyilvánosság és a szabadabb felhasználói felületek látványosabb teret nyeresé hívtá életre (egyebek mellett a *Könyvesblog* elindulása), s kérdése alapvetően az volt, hogy az internetes nyilvánosság új felületei miképpen hatnak a kritikai fórumokra, a kritika szerepére, működés- és beszédmódjára. Kinek írunk, miért írunk, hová írunk, hogyan írunk? A tanulságokat *Az olvasó lázadás* [meglátásom szerint némileg félrevezető című] kötet összegezte (szerk. Bárány Tibor – Rónai András), a kritika létmódja és funkciója ugyanakkor mindezek előtt és mindezek után is bizonytalanság sok tépelődés tárgya volt és lesz (van).

Kritikai rovat vagy szemlerovat: Folyóiratok jellemzően (és jelképesen) hátsó fertályán található szövegegyüttes, amelyben a közelmúltban megjelent irodalmi és tudományos munkákat veszik górcső alá a fölkért szerzők. Kell, hogy minél több helyen írjanak a könyvünkről: ez visszajelzés a kiadónak, nyomunkat hagyja a világban; ezek írói munkásságunk dokumentumai és mementói. Tulajdonképpen orientálja az olvasókat is, bár az alapos kritikák nagyobb átfutással dolgoznak. *Nota bene:* bár szerzőként is kijánlhatjuk könyvünket az adott lap szerkesztőjének, recenzenst semmiképp se javasoljunk mellé (hacsak nem kifejezetten kérik), s pláne ne küldjünk már elkészült írást saját könyvünkről: ez nem csinál jókedvet a szerkesztőségekben. Félreértések elkerülése végett érdemes leszögezni, hogy a rovatban megjelent vélemények nem (feltétlenül) tükrö-

zik a szerkesztőség álláspontját, az írások nem megrendelésre készülnek olyan értelemben, hogy borítékolható lesz a végeredmény. Bár bizonyos párosításokban azért benne van a prognózis, a szerkesztők szeretnek meglepődni, ha megnyitják a kritikustól beérkezett dokumentumot.

Kritikai szeminárium: A líra-, próza- és fordítói műhelyek mellett az irodalmi táboroknak a nem szépíróknak szóló műhelymunkái. (A „kritikai szeminárium” elnevezés az irodalmi nyári táborok ősében, a JAK-táborban volt honos, ma inkább a kritikai vagy kritikusi műhely elnevezés a gyakoribb.) A klasszikus vonalvezetés szerint úgy beszélgetnek a kritikaírás kényes kérdéseiről, hogy közben konkrét írásokat (vagy a résztvevők munkáit, vagy jellegzetes példaszövegeket) veséznak ki, s így napról napra deresre vonják a hóhérok. Az érvelés* milyenségének és minőségének kérdése jobbára központi helyet foglal el a vizsgálati szempontok között.

Moly.hu: Valószínűleg a legjobb dolog, ami az online könyves univerzumban történt a kétezres években (alapításának éve 2008). (A másik hasonló dolog a *Rukkola.hu* könyvcserés oldal volt, de ennek csillaga idővel, a pénzért való vásárlás bevezetésével leáldozott.) A *Moly.hu* a romantikus elképzelések szerint az igazi olvasók* demokratikus gyülekezőhelye, ám tudható, hogy ott garázdálkodnak a felületen a magukat egyszerű olvasónak tettető, átlagolvasóvá vágyó professzionális olvasók* és esztéták is. A *Moly.hu* a szerzői Facebook-oldalak legkedveltebb megosztási alapja, a könyvtárosok fő információs bázisa, hím könyvmolyok kedvelt vadászterülete. Bár a hivatalos kritikák ritkán hivatkozzák le, elmondható, hogy amikor a kritikus a „nép hangjára” kíváncsi egy könyvvel kapcsolatban, a *Moly.hu* vélemény szekcióját és pontrátáját kezdi böngészni. Az író többre becsüli, ha ugyanaz a személy – igazi olvasóként – a *Moly*ra írja meg a véleményét, mint amikor – kritikusként – hivatalos felületen teszi azt közzé. Kétségtelen, hogy a *Moly.hu* önmagában bizonyítja, hogy az Olvasó* bizony él és virul, szívesen cserél eszmét könyvekről, és egyelőre nagyon nem kívánja szög-re akasztani e-book readerét.

Olvasói blogok: Az online kritikai nyilvánosság egyik terepe, amely a professzionális keretek elengedésével, lazább diskurzust is megengedve, a rajongói típusú szempontokat nagyobb mértékben megjelenítve közelít az olvasmányokhoz. Természetesen ahogyan a hivatalos kritikák, úgy ezek a felületek is széles skálán mozognak a képzett olvasó saját élménybeszámolóitól és kisesszévé szerkesztett véleményétől a spontánabb, lazább szövési reflexiókig. Kritikai felületként szolgál több okból is, hiszen legalább olyan mértékben tartalmaz értékelést, mint a hivatalos kritikák – sőt: általában sokkal közvetlenebbül, a tetszik–nem tetszik tengely mentén is elbírálják a művet. Az, hogy az érvelés alapját az esztétikai szabályok, az irodalomtudományosság keretei jelentik-e, vagy egyéb szempontok alakítják az argumentációt, az ebből a szempontból nem releváns: így vagy úgy, de az érvelés és megírás minősége számít. Ám kritikai felületről kell beszélünk egy másik ok miatt is: ne legyünk naivak, a menőbb, olvasottabb blogok esetében gyakori, hogy a kiadó eleve recenziós példányt küld a bloggernek annak érdekében, hogy a felületén népszerűsítse azt, nem véletlen, hogy a blogbejegyzések gyakran végződnek a kötet beszerezhetőségének lehetőségeivel, promóciós oldalra irányítással. (Előrehaladottabb esetekben ez már a példá-

nyon túli donálással is együtt jár.) Mindezzel együtt az olvasói blogok üdék tudnak lenni, mert átsugárzik rajtuk az olvasás szenvedélye, s az is érdekes, ahogyan keverednek a felületen a népszerű zsánerek és a kortárs szépirodalmi könyvek – izgalmas az is, ahogyan utóbbiak megmutatkoznak a számukra nem szükségképpen otthonos kontextusban. S bár valamivel többször találkozunk bennük azzal a kérdéssel, hogy melyik karakterrel tudunk azonosulni a regényben, a versben mennyire őszinte a költő, vagy hogy mi voltunk-e már a megírtakhoz hasonló helyzetben, az ~-ok a visszajelzések fontos és látható fórumát jelentik, a komment szekciókban pedig a vélemények is ütközhetnek arról, hogy mennyire unszimpatikus az elbeszélő (csaja, pasija, tette, ruházata, szuperképessége stb.).

PhD-kritika: Kezdő irodalomtudósok gyakorlóterepe. A tehetségesnek látszó magyar és esztétika szakos hallgatók, doktorandusok előbb jellemzően recenziókban tudják megcsillogtatni oroszlánkörmeik, s megmutatni íráskészségük. Mivel az esetek többségében a kezdő szerző túl is élezi a körmét, jelezve, hogy igaz csak van mit megmutatnia, igyekezete könnyen teljesen olvashatatlan szöveget eredményez, amelyből csak szerkesztői koprodukciónak lesz értelmes írás. Vannak persze kényelmes esetek, amikor a fiatal Pallasz Athéné már teljes fegyverzetben ugrik elé: ilyenkor a szerkesztő igyekszik gyorsan kihasználni a tehetséget, amíg más lapok le nem csapnak rá, avagy lecsapni rá, ha más lapnál fedezte fel. (De vigyázzunk: közös lónak túrók a háta, ne járuljunk hozzá a gyors kiegészéshez. Kedves fiatal kritikus, vigyázz: ne égj ki.) Típushibák: az épp olvasott elméletekkel történő egy az egybeni megfeleltetés (a mű nem több, mint az elmélet illusztrálása ilyenkor); kibogozhatatlan mondatkígyók, hiszen ahelyett, hogy a szerző a legegyszerűbb módon próbálná kifejezni a véleményét, a fejében kavargó, ott még teljes mértékben értelemmel bíró gondolathalmazt egy az egyben próbálja leképezni a klaviatúra segítségével (s varázsszemüvege által visszaolvasva is befogadhatónak tűnik a gondolatmenet: ő érti, mit akart mondani); a szakterminusok túltengése (még azt is bonyolultabban próbáljuk rögzíteni, ami egyébként pofonegyszerű). Szomorú, hogy mire a kritikus megtanul jól írni, rátalál a stílusára, egyre kiforrottabbak a meglátásai, átlátja a teljes szcénát, többnyire be is fejezi a kritikairást (és vagy marad a tanulmányírásnál és a kritikai kiadások készítésénél, vagy teljesen más területen helyezkedik el). Ettől függetlenül nincs hálásabb szerkesztői feladat annál, mint asszisztálni hozzá, miként lesz a PhD-kritikából mestermunka.